

A családnevek rendszerezésével többen foglalkoztak. Mielőtt Hajdú saját rendszerét ismertetné, történeti áttekintést ad. Felsorolja azokat a szempontokat (tizennégyet), melyek alapján a családneveket osztályozni lehet: időbeliségi, földrajzi, etnikai, dialektológiai, társadalmi, vallási, nyelvi hovatartozási szempont stb. A névanyagot statisztikailag is elemzi: leggyakoribb családnevek (területenként, korszakonként), jellemző nevek, nevek megterheltsége. A jelentéstani vizsgálatok alapja az etimológia: nép- és népcsoportnevek, keresztnévi, helynévi eredetű családnevek stb. Morfológiailag a tőalakban használt, összetett, rövidült, képzett, birtokjeles keresztnevekből lett családneveket elemzi. Végez a szerző stilisztikai (szimbólumnevek, metaforanevek), szociolingvisztikai, dialektológiai vizsgálatokat is. Az utolsó fejezet névgyakorisági elemzés korszakonként (XVI–XVIII. sz.) és területenként, s minden korszak végén összesítés található.

A családnevekkel foglalkozó fejezet az egyéni nevek, keresztnévek és becenevek fejezeteivel szemben kisebb hangsúlyt kapott (terjedelme, vizsgálatok száma arányaiban kisebb), bár Hajdú megjegyzi, hogy a családnevek keletkezési körülményeivel azért nem foglalkozik, mert „Kázmér Miklós sokat említett könyve (1993), a történeti családnévtár ezt nagyon alaposan és sokoldalúan megteszi” (785).

4. Igen alapos bibliográfiát tartalmaz a könyv, mely a hazai és nemzetközi szakirodalom legjelentősebb műveit sorolja fel. Természetesen hivatkozások sorozata épül be a szövegbe, de ezek csak a legszükségesebb adatokat foglalják magukba, melyek alapján az irodalomjegyzékben minden visszakereshető. A kisebb fejezetek végén is találunk utalást forrásmunkákra, ebben az esetben is helykímélés céljából csak a szerzőt és megjelenés évét találhatjuk meg.

Összegzésül mindenképpen ki kell emelni a világos tagolást, logikus felépítést, a táblázatok, térképek, grafikonok precízsgét, a statisztikai elemzések sokaságát, illetve az ennek alapjául szolgáló adatbázist. Megállapíthatjuk, hogy Hajdú Mihály munkája jelentős mennyiségű szakirodalomra és óriási forrásanyagra épülő rendszerező-elemző munka, mely mindenképpen a nyelvtudomány nyeresége.

ZÁNTÓ EDINA

A NEVEKRŐL

**A NÉVTAN OKTATÁSA ÉS KUTATÁSA AZ ELTE TANÁRKÉPZŐ
FŐISKOLAI KAR MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉKÉN 1984–2003.**
Szerkesztette FERCSIK ERZSÉBET. Krónika Nova Kiadó, Budapest, 2003. 308 lap

1. Két évtized sokszínű, tartalmas és aktív munkájáról ad számot a mintaszerűen szerkesztett, jól áttekinthető, szép kiállítású kötet. Egy főiskolai tanszéken folyó névtani kutatásról, oktatásról – kutatóknak-tanároknak és hallgatóiknak a névtudomány területén végzett tevékenységéről. Olyan területeken – különösen az alkalmazott névtan, a névkultúra terjesztésének esetében –, melyekre nagy szükség van napjainkban. Ezért is különösen szomorú aktualitást ad megjelenésének az a tény, hogy a Tanárképző Főiskolai Kart éppen az itt bemutatott kötet megjelenését megelőző hónapokban szüntették meg,

felszámolandónak ítélve vele együtt azt a tudományos műhelyt is, amely eddigi szép eredményeit e kötetben összegzi, mutatja be, nyújtja át hasznosításra minden, a névtudománnyal foglalkozó, iránta érdeklődő olvasónak.

2. „A név szerepe az ember életében” – ezzel a címmel, illetve tematikával hirdette meg a tanszék esszéversenyét a tanárképző főiskolák hallgatóinak a 2002/2003-as tanévben. A másfél tucatnyi – hazai és határokon túlról érkezett, magyar és más szakos hallgatók által készített – pályamunka egy-egy részletét, az első helyezett munkát (egy elsőéves kolozsvári leány írását) pedig teljes egészében adja közre a kötet. Olvasásuk során ember és név viszonyának, névkultúránknak több érdekes, szubjektív, elgondolkodtató eleme kerül felszínre. A pályamunkák értékeléséről – s általában: a jó esszék jellemzőiről – többszemponútú és tanulságos összegzést olvashatunk a kötetben, melyhez csatlakozik további két, illetve három írás az esszé műfajáról: FÖLDÉNYI F. LÁSZLÓ „Az esszé kísértete” című esszéje és SZIKSZAINÉ NAGY IRMA erről írott szövegtani elemzése, valamint ERDEI IVÁN írása az esszé és más prózaszövegek hangos megszólaltatásáról, előadásáról (utóbbi tanulmány külön szól a nevek, különösen a hagyományos írásmódú családnevek kiejtésének kérdéseiről is).

A tanszék utóbbi két évtizedének névtani tevékenységét a szerkesztő, FERCSIK ERZSÉBET mutatja be – szemléletükre jellemzően nem a kutatással, hanem az oktatómunkával kezdve. A névtani ismeretek átadásának szinterei a speciálkollégiumok mellett a legkülönbözőbb órák (köztük a módszertaniak) is. Ezek sikerességét – s tegyük hozzá, oktatóik lelkesedését – jól jellemzi a névtanból írt nagy számú évfolyam-, OTDK- és szakdolgozat s az ezekből született hallgatói publikációk egész sora. A tanszék egyéni és csoportos kutatási programjai elsősorban a tanszék fő profiljához: az alkalmazott nyelvészethez, a nyelv műveléshez-nyelvtervezéshez igazodnak; ehhez társul a nyelvi ismeretterjesztés. A tanszéken személynévi adatbázis is épült.

A tanszék munkájának áttekintését két hasznos bibliográfia teszi teljessé. Az első a tanszéken az adott időszakban készült, száznál több – elsősorban személy-, másodsorban helynévtani tárgyú, továbbá egyéb névtani témakörökben készült – névtani szakdolgozat listáit közli: kronologikus, tematikus s az érintett helységek szerinti rendben, feltüntetve többek közt az esetleg belőle született publikáció adatait is.¹ A második bibliográfia a tanszék oktatóinak évek szerint rendezett, névtani tárgyú munkáinak jegyzéke. Ezekből itt talán elég csak annyit megemlíteni, hogy megjelenés előtt áll Fercsik Erzsébet és Raátz Judit „Keresztnevek enciklopédiája” című kötete, melyben a szakszerű és egyúttal

¹ A szakdolgozati bibliográfiát szerzők szerinti betűrendben I. a Névtani Értesítő jelen számának „Műhely” rovatában. A kötetben pótlásként elhelyezett jegyzék a bibliográfiában felsoroltakat az alábbiakkal egészíti ki:

85. o.: 1992 Maszlag Ildikó: Valkó község ragadványnevei; Témavezető: Raátz Judit.

A témából OTDK-dolgozat készült, országos III. helyezést ért el

85. o.: 1994 Vigh Hajnalka: Mátyásföld utcanévváltozásai 1910–1992; Témavezető: Raátz Judit.

A témából OTDK-dolgozat készült

88. o.: 2000 Kékesi Viktória: Alsópetény családnevei 1895–1970; Témavezető: Raátz Judit.

A témából OTDK-dolgozat készült, országos III. helyezést ért el

népszerűsítő jellegű keresztnévkönyvek első terjedelmesebb hazai képviselőjét üdvözlhetjük majd.

3. A kötet második harmada válogatást nyújt a tanszéken készült szakdolgozatokból, jól reprezentálva azok tematikai sokszínűségét és módszertani gazdagságát. A kéttucatnyi, önmagában is megálló szakdolgozatrészlet többsége a személynévkutatáshoz kapcsolódik: a családnév- és családnév-változtatások; a történeti és jelenkori keresztnévadás, a különleges keresztnévek, a keresztnév-választás hangtani szempontjainak, a vegyesházasságok névadásának; a becenevek; egy falu, a helyi cigányság vagy egy futballcsapat ragadványneveinek; az asszonyneveknek és a világ más részein létező személynévadásnak a világába és kutatásába ad betekintést. Más részletek a bel- és külterületi helynevek, utcanév-változtatások, az írói névhasználat és a gyógyszernevek körében vizsgálódnak.

4. A kötet harmadik harmada a tanszék – korántsem csak névtanos – oktatóinak egy-egy névtani vonatkozású, új tanulmányát közli. Mindegyik a tanszék és munkatársainak eddigi munkájához kapcsolódik; friss áttekintést, értékelést, továbblépést igénylő területekről veszi témáját. Az egyes tanulmányokat angol nyelvű tartalmi összefoglalásuk követi.

BÓDI ZOLTÁN az internetes domainnevek napjainkban százezres nagyságrendűre becsülhető csoportját, e nevek jelentésszerkezetét és felépítését vizsgálja. (A felhasznált félezeres korpuszt mellékletként csatolja.) Bemutatja, hogy elsődleges azonosító funkciójuk mellett tartalommegnevező szerepük is jelentős, mely sokszor éppen ezek intézmény-, személy- stb. nevekké váló összefüggésében jelenik meg. A domainnevek új kategóriáját leginkább a helynevekkel és a címekkel látja rokoníthatónak.

ERDÉLYI ERZSÉBET – amint tanulmányának gazdag irodalomjegyzéke is jelzi – az alkalmazott névtudomány, illetve a tanszék egyik fontos témájával, a névtannak a közoktatásban való lehetséges megjelenésével foglalkozik. A névtani ismeretek hasznosításának lehetőségeit ezúttal az új anyanyelv-tanítási módszerek keretein belül, a tantárgyköziség szolgálatában keresi – melyre a névtan jellegénél fogva igen alkalmasnak látszik. Két nagykörösi mondára épített, 3., 6. és 10. osztályban való megvalósításra szánt tervezetet mutat be, melyek a normál iskolai oktatásban ugyancsak megvalósíthatók, az ismeretátadás mellett pedig a sokszor háttérbe szoruló, különböző nevelési célokat is jól szolgálják.

FERCSIK ERZSÉBET nagy feladat: a mai magyar keresztnév-kincs eredet szerinti rétegződésének áttekintésére vállalkozik. Az eredeti (rég magyar és ismeretlen eredetű) nevek, az idegen (jövevény- és újabban átvett, idegen) nevek és a belső keletkezésű (névképzés, összetétel, ritkább névalkotási módok és névteremtés révén létrehozott) nevek típusainak, altípusainak egymást követő bemutatásával vázolja fel jelenlegi – s folyamatosan bővülő – keresztnévállományunk összépét.

KOLTÓI ÁDÁM napjaink publicisztikai címeiről értekezik. A címekről szóló bevezetőt követően bemutatja a jó címek legfontosabb jellemzőit (témára utal, tömör, találó), majd a mai sajtócímek főbb fajtáit (leíró, tömör, kérdésfeltevő, szenzációs) áttekintve szembesíti ezeket tartalmi elvárásainkkal (érdekes, tartalmas, egyértelmű). A „mennyeiség és »mindenáróniság« parancsa”, a figyelemfelkeltés kényszere alapján működő és

társadalmi szereppel is bíró sajtó címhasználatának több eszközét mutatja be írásában: alliteráció, ellentét, zárójel, szójáték, kérdések.

MADARÁSZNÉ MAROSSY ÁGNES Németh László két társadalmi drámájának (Vilámfénynél, Cseresnyés) anyagában vizsgálódik. Nem egyszerűen az írói névadást elemzi, hanem – a tulajdonnévi és köznévi elemeket egyaránt számba véve – a megszólítás, megnevezés, említés és azonosítás szövegformáló és stilisztikai szerepét az irodalmi művekben. Ezek teljes körű számbavételével az emberek közötti viszonyok s ezek változásai – ami a drámák lényegéhez tartozik – jól megközelíthetők.

RAÁTZ JUDIT idegen keresztneveink helyesírásának és anyakönyvezésének kérdéseiről értekezik. E kérdéskör jó ismerőjeként mutathatja be a helyesírási és anyakönyvezési szabályok alakulását a kezdetektől (1832-től, illetve 1895-től) napjainkig. Külön kitér a Nyelvtudományi Intézethez beérkezett különleges névkérések értékelésére és az utónévkönyvek szerepére, részletesen a legújabb (Ladó–Bíró-féle) Magyar utónévkönyv ezzel kapcsolatos elveinek és gyakorlatának bemutatására. Az éppen változó, legújabb jogszabályi háttér elemzésével az egész kérdéskör átgondolására indít.

T. SOMOGYI MAGDA egy kevésbé ismert, alig kutatott névkategória, az állatnevek kérdéskörét tekinti át. Vázlatosan szól az eddigi kutatásokról s kijelöli helyüket a névtanon belül. Foglalkozik az állatnevek csoportosításával, vizsgálatauk, nyelvészeti elemzésük különböző lehetőségeivel, részletesebben a névadás motívációival. A gyűjtés, feldolgozás s az állatnévadási rendszerek jobb megismerése terén mindenesetre bőven van még tennivalója a névtudománynak.

TÓTH ETELKA a tulajdonnevek toldalékolásának körében megmutatkozó ingadozásokkal foglalkozik tanulmányában. Szociolingvisztikailag homogénnek tekinthető, százfős mintában, 27 kiegészítendő mondatot tartalmazó kérdőívvel vizsgálta elsősorban a *-val/-vel* rag használatát, továbbá az egyes helynevekhez kapcsolható helyhatározóragok közötti választások arányait, a *-k* többesjel előhangzós vagy előhangzó nélküli változatának megjelenését az ejtett formájukban *-i-re* végződő családneveknél, valamint a birtokos személyjel ingadozását. Felmérése csatlakozik egy élőnyelvi adatokból épülő elektronikus adatbázis munkálataihoz, s elméleti tanulságain túl gyakorlati hasznát láthatjuk az újabb helyesírási szótárak kettős alakjainak kezelésében is.

5. A kötet utószavát HAJDÚ MIHÁLY írta, a tanszék több oktatójának egykori tanára, aki a tanszék külső előadójaként is tanított egy időben. A hazai névkutatás történetének rövid vázlatát követően tekinti át lajstromozó részletességgel napjaink határokon belüli és túli magyar névtudományának helyszíneit, műhelyeit. Ebben a keretben helyezi el, mert ebben értékelhetjük méltóképp az ELTE TFK Magyar Nyelvtudományi Tanszékének, munkatársainak a névtan területén kifejtett munkásságát. Ahogyan Hajdú Mihály is írja: „Az egész tanszéken folyó iskolateremtő munkának és a magyar névtudományban betöltött helyének legmutatósbab és legrangosabb munkája ez a tanulmánygyűjtemény, amelyet nagy szeretettel és őszinte elismeréssel ajánlok a magyar névkutatók és a névtan iránt érdeklődők figyelmébe.”